Bir başka açıdan Hızır akıldır, kılıç İskender'e benzetilir. Bazan da kılıç ile âb-ı hayât arasında ilgi kurulur. Kâfirin gönlü imansızlıktan kararmıştır. İskender'in zulmette âb-ı hayâtı araması gibi kılıç da kâfirin kalbinde iman arar, bulamaz. İskender cihan fâtihidir; şarkı ve garbı fethetmiş, gücü ve şöhreti bütün dünyaya yayılmıştır. Bu bakımdan şair (veya yazar), şiirinin üstünlüğünü, şöhretini, meşhurluğunu belirtmek için kendisini, şairliğini veya ilhamını (şiirini) İskender'e, kalemini Hızır'a, sözünü veya mürekkebini âb-ı hayâta benzetir.

Destan ve masallarda bazı hayvanların âb-ı hayât içerek ölümsüzleşmesi motifleri vardır. Bunlardan en meşhuru Köroğlu'nun atıdır. O, hayat pınarından içmekle ebedî hayata kavuşmuştur. At ve âb-ı hayât ilişkisine divan şiirinde de rastlanılmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Yazıcıoğlu Mehmed, *Muhammediye* (haz. Âmil Çelebioğlu), İstanbul 1975, (I-IV); Alâeddin Ali Çelebi, *Hümâyunnâme*, Süleymaniye Ktp., Halet Efendi, nr. 374, vr. 290ª-292ª; İsmâil Hakkı Bursevî, *Ferahu'r-rûh*, Bulak 1252, I, 57, 87; II, 114, 213; *Standart Dictionary of Folklore*, New York 1950, I, 2, 1167; G. Jobes, *Dictionary of Mythology Folklore and Symbols*, New York 1961, s. 1168; A. Nihat Tarlan, *Şeyhî Divanını Tedkik*, İstanbul 1964; a.mlf., *Fuzulî Divanı Şerhi*, Ankara 1985, (I-III); Abdülbâki Gölpınarlı, *Mesnevî Şerhi*, İstanbul 1973, I, 92-95, 190-191; Saim Sakaoğlu, *101 Anadolu Efsanesi*, İstanbul 1976, s. 165-166, 235-238; A. Sırrı Levend, *Divan Edebiyatı*, İstanbul 1980, s. 176-177. (Âb-ı hayâtla ilgili bazı örnekler için, Ahmed Paşa, Âşık Ömer, Bâkī, Emrah, Esrar Dede, Erzurumlu İbrâhim Hakkı, Fuzûlî, Nedim, Nef'î, Nev'î, Pir Sultan Abdal, Seyrânî, Şeyhülislâm Yahyâ, Yunus Emre ve Zâtî divanları gibi muhtelif eserler taranmışsa da burada hepsi için yer gösterilmeye gerek görülmemiştir.)

ÂMİL ÇELEBİOĞLU

ABÂ

(العباء)

Müslüman kavimlerin çoğu tarafından giyilen önü açık bir üstlük ve bu üstlüğün yapıldığı kaba kumaş.

Abâe (العباءة) veya **abâye** (العباية) kelimesinin çoğul şekli olan ve genellikle tekil mânasında kullanılan abâ, hadislerde "yoksulların giydiği kaba bir elbise" olarak tarif edilmektedir. Hz. Peygamber'i ziyarete gelen Mudar'dan bir cemaatin üzerlerinde abâdan başka bir şeyleri olmadığı (Müslim, "Zekât", 69), Medine dışında oturanların cuma namazı kılmak için şehre geldikleri zaman üzerlerinde abâ bulunduğu, abânın etrafa yaydığı kötü koku cemaati rahatsız ettiğinden Hz. Peygamber'in onlara yıkanarak gelmelerini tavsiye ettiği bilinmektedir (Müslim, "Cum'a", 6). Huzeyfe, peygamberin, üzerinde namaz kıldığı bir abâyı kendisine hediye ettiğini söyler (Müslim, "Cihâd", 99). Bununla beraber Hz. Peygamber zamanında abânın fakirlik alâmeti olmadığı ve özellikle bir dinî mâna ifade etmediği muhakkaktır.

Zühd hareketi döneminde dünya nimetlerinden yüz çeviren zâhidlerin kılık kıyafete değer vermedikleri bilinmektedir. Veysel Karanî'nin mezbelelikten topladığı eski elbiseleri birbirine yamayarak örtünme ihtiyacını karşılaması, zâhid ve sûfîler için örnek bir hareket olmuştur. Bu dönemde murakka', hırka, sûf, kisâ ve mirt gibi elbise çeşitleri de zâhidler tarafından kullanılmakta ve bunlarla abâ arasında fazla bir fark bulunmamaktaydı. Abâ giymenin ilk zâhidler ve sûfîler zamanında yaygınlık kazandığını, bu kıyafetin bir zühd ve fakr alâmeti sayıldığını gösteren rivayetler de vardır. Meselâ, Asamm'a göre abâ, zühd alâmetlerindendir. Bu yüzden, "Kalbinde beş akçe değerinde abâ giyme arzusu bulunan bir kimsenin üç buçuk akçelik abâ giymesi doğru olmaz. Böyle bir kimsenin abâ yerine yeni bir elbise giyerek zühdünü saklaması kendisi için daha iyi olur." Hâtem el-Asamm'a isnat edilen yukarıdaki sözü Ebû Süleyman ed-Dârânî'ye atfeden Kuşeyrî'nin abâ yerine **sûf** kelimesini kullanması, abâ ile sûf arasında bir ayırım yapılmadığını gösterir. Bu sebeple abâ daha sonraları "hırka-i sûfiyye" ve "cübbe-i peşmîne" şeklinde tarif edilmiştir.

Sûfîler, muhtemelen Şîîlik'teki Ehl-i abâ anlayışının tesiriyle, abâya mânevî bir değer verip onu bir zühd ve fakr sembolü haline getirmişlerdir. Bazı rivayetlere göre Hz. Peygamber abâsını Fâtıma, Ali, Hasan ve Hüseyin'in üzerlerine örterek bunların **Ehl-i beyt*** olduklarını söylemiş, bundan dolayı bu abânın altında toplananlara **Ehl-i abâ** denilmiştir. Diğer bazı rivayetlerde ise abâ yerine **nimre, mirt** ve **kisâ** gibi değişik kelimeler kullanılmıştır. Bu sebeple Hz. Peygamber'in gerçekten Ehl-i beyt'ini bir örtünün altında topladığı kabul edilse bile, bu örtüye o zaman abâ denildiğini kabul etmek oldukça zordur.

Dervişlerin giydikleri kaba ve değersiz elbiseye abâ denildiği gibi, değerli üstlüğe de **kabâ** (kaftan) denilir. Ebû Hafs el-Haddâd, üzerinde kabâ bulunan Şah Şücâ'-ı Kirmânî'yi görünce kendisine büyük saygı göstermiş ve "Abâda aradığımı kabâda buldum" demişti. Bu sözüyle o, iyi bir sûfî olmak için mutlaka eski püskü abâ giymenin şart olmadığını, Allah'ın velî kullarının kıymetli ve pahalı elbiseler de giyebileceklerini ifade etmek istemişti. Hz. Ali de değerli elbise giymekten vazgeçip abâ giymeye başlayan Âsım b. Ziyâd'a, "Allah sana dünya nimetlerini helâl kıldığı halde onlardan faydalanmana rıza göstermeyeceğini mi sanıyorsun? Verdiği nimetleri sayıp dökmektense onlardan faydalanmaya bak!" demiştir.

Son devirlere kadar abâ giymeye devam eden mutasavvıflar, bu suretle abâyı bir zühd ve fakr sembolü olarak gören tasavvufî geleneğe sadakatlerini göstermek istemişlerdir. Başlangıçtan beri velîlerin ve ermişlerin (etkıyâ, ahfiyâ) böyle gösterişsiz elbiseler içinde kendilerini halktan gizlediklerine inanılmıştır. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî abâ giyenleri "çul içindeki sultanlar" olarak nitelemektedir. Fakat halkın itimat ve teveccühünü kazanmaktan âciz kalan bazı riyakârlar, abâ giyerek maksatlarına kolayca ulaşmaya çalıştıkları için, abâ giymek aynı zamanda kurnazlığın ve çıkarcılığın bir alâmeti sayılmıştır. Nitekim, "Abâ içinde nice zındık, kabâ içinde nice sıddîk vardır" sözü buradan gelmektedir. Bu mesele üzerinde önemle duran İbn Teymiyye'ye göre gerçekte velî olan, kılık kıyafetiyle kendisini halktan ayırmak istemez, zaten yapılması mubah olan bir konuda halktan farklı bir tavır takınmanın anlamı da yoktur. Çünkü abâ, hırka ve taç gibi şeyler tasavvufun özüyle ilgisi olmayan şekilcilikten başka bir şey değildir.

Çeşitli İslâm ülkelerinde giyilen abâlar birbirinden farklıdır. Suriye ve Arabistan'da giyilen abâ yelek şeklinde olup dizlere kadar, Mısır'da giyilen abâ ise topuklara kadar iner; fakat yelek şeklinde değil, cübbe biçimindedir. Kuzey Afrika'da giyilen abâ kısa kollu, kalın bir üstlüktür ve **cellâbe***'ye benzer. Batı Cezayir'de genellikle pamuklu, nâdir olarak da yünlü veya ipekli beyaz gömleğe abâ denir. İç gömleğin üzerine ve cellâbenin altına giyilir. Osmanlılar döneminde alt tabakadaki ilim mensupları ve medrese talebesi de abâ giyerdi. Ancak bu abâların zühd ve fakr

CELLÂBE

Cellâbe,
kapşonlu uzun bir elbisedir. Kışlık cellâbeler yünden, yazlık olanlar da pamuktan yapılır. Erkekler genelde açık ya da koyu toprak renklerini tercih ederler ancak oldukça renkli cellâbeleri de görmek mümkündür. Bekarlar genelde koyu kahverengi cellabe giyerler. Evliler daha açık ya da renkli giyinirler.

alâmeti olan abâlardan farklı olduğu muhakkaktır. İlmiye sınıfının ve medrese talebesinin giydiği palto şeklindeki abâ, devetüyü renginde, bazan da kurşunî olurdu. Çeşitli İslâm ülkelerinde farklılıklar göstermekle birlikte abâ denilen kumaş, hemen her yerde kalın yünden dokunurdu. Eskiden cübbe, potur, çakşır, hırka, kalçın ve terlik gibi çeşitli giyim eşyaları yapılan abâ, bazı bölgelerimizde bugün de kullanılmaktadır. Siyah renkli abâya **kebe** denir. İnce abâdan heybe ve hurç yapılır. Kalını eyer örtüsü olarak kullanılır. Türkiye'de asıl abâ bütün vücudu örtecek kadar geniş, yakasız ve kolsuz, ayaklara kadar uzanan, önü açık, üste giyilen bir elbisedir. Örme yünden yapılan ve ince olanına abâ, dövme yünden olanlarına **kepenek** denir. Bunu çobanlar giyer. İstanbul Kapalıçarşı esnafı arasında önemli bir yeri bulunan abâcılar, XIX. yüzyılın sonlarına doğru Zindankapısı ile Odunkapısı arasındaki bölgede toplanmışlardı. Buradaki Abacılar caddesi de adını bu esnaftan almıştır.

Abâ kelimesi dilimize bazı deyimler kazandırmıştır. Meselâ abacı (hazıra konan), abalı (yoksul), abası kırk yerinden yamalı (derviş, fakir kimse), alaca abalı (fakir kişi, derviş), abası yanık (âşık), abayı yakmak (âşık olmak), aba altından değnek göstermek (derviş geçindiği halde dervişliğe yakışmayan işlerde bulunmak). Abâ dolayısıyla tasavvuftan Türkçe'ye girmiş bazı atasözleri de vardır: Aba vakti yaba, yaba vakti aba olmaz (her şeyin bir vakti olduğunu anlatmak için söylenir); abanın kadri yağmurda bilinir (abanın insanı korumasından kinayedir); bir abam var atarım, nerde olsa yatarım (genellikle gezici dervişler için kullanılır).

BİBLİYOGRAFYA :

Müslim, "Zekât", 69, "Cum'a", 6, "Cihâd", 99; Taberî, *Câmiᶜu'l-beyân*, Bulak 1323-29 → Beyrut 1398/1978, XXII, 6; Sülemî, *Ṭabaḳātü'ṣ-ṣûfiyye*, Kahire 1389/1969, s. 97; Kuşeyrî, *er-Risâle*, Kahire 1966, s. 294; Hucvirî, *Keşfü'l-maḥcûb, Hakikat Bilgisi* (trc. Süleyman Uludağ), İstanbul 1982, s. 235; Gazzâlî, *İḥyâ*ʾ, Kahire 1939, III, 217; Attâr, *Teẕkiretü'l-evliyâ*ʾ, Tahran 1345, s. 337; Mevlânâ, *Mesnevî* (trc. Veled İzbudak), İstanbul 1942, I, 8; İbn Teymiyye, *el-Furḳān*, Kahire 1387, s. 25; İbnü'l-Cevzî, *Telbîsü İblîs*, Kahire 1368, s. 161; Kâmil Mustafa eş-Şeybî, *eṣ-Ṣıla beyne't-taṣavvuf ve't-teşeyyuᶜ*, Bağdad 1964, I, 115; Pakalın, I, 1; W. Marçais, "Aba", *İA*, I, 1-2; Y. K. Stillman-T. Majda, "Libās", *EI²* (İng.), V, 740, 752; H. Algar, "ᶜAbāʾ", *EIr.*, I, 50-51.

 SÜLEYMAN ULUDAĞ

silsilesi", İslâm'ın getirdiği mesaj açısından önemli bir konudur. Çünkü İslâm dini yeni bir inanç, düşünce ve hayat tarzı getiriyor, insanlara dünyada ve ölüm ötesinde mutluluk vaad ediyordu. Buna karşı direnenlerin ileri sürdükleri hususlardan biri de atalarının yolundan ayrılmamaktı; bunu bir çeşit vefa borcu olarak görüyorlardı. İslâm dini aslında anaya, babaya ve dolayısıyla atalara saygı, sevgi ve itaati emretmiş, bunu Allah'ı bir bildikten sonra en önemli vazife kabul etmiştir (bk. en-Nisâ 4/36; el-İsrâ 17/23-24). Ancak, yaratana âsi olmak söz konusu ise bu durumda yaratığa itaat etmeye, ataların yanlış inanç ve geleneklerine körü körüne bağlanıp kalmaya izin verilmemiştir. Nitekim tarihte bazı ilkel topluluklar arasında atalara tapınmaya kadar varan bir "atalar kültü"nün bulunuşu, İslâm'ın bu konudaki uyarısının haklılığını göstermektedir. Atalara bağlılık iddiasıyla İslâm'a karşı çıkan Asr-ı saâdet müşrikleri de Allah'ın birliğini, Hz. Peygamber'in risâletini, âhiretin varlığını inkâr etmiş, İslâmiyet'in getirdiği ahlâk kaidelerine ve ictimaî adalete karşı çıkmışlardır. Onlar, atalarının geleneğini sürdürmek görüntüsü altında tahakküm ve istismar üzerine kurdukları nizamı bozmamak, menfaatlerine halel getirmemek istiyorlardı (bk. en-Neml 27/14; el-Kasas 28/57). Kur'ân-ı Kerîm, atalara bağlılık görüntüsünün ardındaki temel faktörü ortaya çıkardıktan başka, iyi niyetle de olsa körü körüne taklitçiliği mahkûm etmiş, gerçeğin vahiy ile desteklenen akıl yoluyla bulunabileceğini beyan etmiştir. Ayrıca geçmiş peygamberlerin de benzer muhalefetlerle karşılaştığını haber vermiştir (bk. el-Bakara 2/170; en-Nahl 16/35).

Âbâ-i Ulviyye: Yıldızlardan ahkâm çıkaranlar tarafından sabit ve gezegen gök cisimlerini ifade etmek için kulla-

Resûliyyîn (apostolic fathers, pères apostoliques). Havârilere katılmış, onların arasında bulunmuş, Hıristiyanlığı yaymakta rol oynamış babalar. Romalı Clement (ö. 101), Hermas (II. yüzyıl), Ignatius (ö. 110) bunlardandır. Havârilere halef olan babalar, kilisenin iç hayatıyla ilgili ahlâk, edep, disiplin gibi meselelerle meşgul olmuşlardır. **2)** Âbâ-i Kenîse (church fathers, pères de l'église). Katolikler'e göre II. yüzyıldan XIII. yüzyıla, Protestanlar'a göre de II. yüzyıldan VI. yüzyıla kadar ortaya çıkıp kutsal metinlere, yazılı ve sözlü geleneğe dayanarak kilise tarafından makbul görülen doktrinleri vazeden babalar. **3)** Âbâ-i Müdâfiîn (apologists, pères apologistes). Kilisenin doktrinlerini diğer din mensuplarına, filozoflara, dinsizlere, kilisenin görüşüne muhalefet edenlere karşı savunan babalar.

Kilise babalarının ittifak ettikleri konular bir yana, tek başlarına sahip oldukları kanaatler bile geleneğin en önemli delili sayılır. Kilise dogma ve doktrinlerinin konulmasında kilise babalarının önemli bir yeri vardır. Onlar yazıları, vaaz ve telkinleri, konsillerdeki ağırlıklarıyla sonrakilere kaynak olmuş, Hıristiyanlığın bugünkü şeklini almasında Pavlus ve Ahd-i Cedîd yazarlarından sonra en önemli tesiri onlar icra etmişlerdir. "Kilise babaları" deyimi yer belirtmeden kullanıldığı gibi, İskenderiyeli, Suriyeli, Kapadokyalı, Kuzey Afrikalı, Romalı babalar şeklinde de kullanılır.

BİBLİYOGRAFYA :

Tehânevî, *Keşşâf*, I, 90, 99; Pakalın, I, 3; M. Fuâd Abdülbâkī, *Muᶜcem*, "Âbâ'", md.; Ö. Rıza Doğrul, "Âbâ", *İTA*, I, 31-36; T. W. Crafer, "Apologetics", *ERE*, I, 612; M. H. Shepherd, Jr., "Apostolic Fathers", *IDB*, I, 174; *DCR*, s. 93.

 GÜNAY TÜMER